

MEDYADA AMACIN ARACA DÖNÜŞMESİ/DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Yavuz KILIÇ*

ÖZET

Günümüzde medyanın gücünün ve etkisinin artmasıyla birlikte medyadaki sorunlar da artmıştır. Bu sorunların ana nedeni, medyanın, kendi amacını sorgulamamasından ya da amacını unutmasından ortaya çıkmaktadır. Bu yazıda, bu nedeni görebilmek için, 'bir kurum olarak medyanın amacı nedir?' sorusunun yanıtı aranacaktır. Bu yanıt bize, aynı zamanda, medyanın meşruluğunun bir temeli olup olmadığını da gösterecektir.

Anahtar Sözcükler: medya, amaç, tarafsızlık/tafaflılık, kamu

* * *

Medyanın sorunları pek çoktur ya da sorunları çeşitlilik gösterir. Bu sorunlar, medyanın gücü ve etkisinin son yüzyılda olağanüstü derecede artmasıyla da paralellik gösterir. Kendini toplumda "dördüncü kuvvet" olarak ilan eden medya, sorunları söz konusu olduğunda birinci olmuşa benziyor.

Medyadaki sorunları en az üç grupta toplamak olanaklı görünüyor:

Kimi sorunlar medya patronlarıyla ilgilidir. Sözgelisi, medya patronu/patronları aynı zamanda enerji sektöründe, ulaşım sektöründe vb. faaliyet göstermektedir.¹ Böyle bir durumda elbette ki pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Sözgelisi bu sektörlerde söz konusu olabilecek yolsuzluklar hakkında nasıl haber yapılabilecek ya da kamuoyu nasıl bilgilendirilecek?

Kimi sorunlar, ister yazılı ister görsel alanda çalışıyor olsun, gazetecilerden, onların yaptıklarından, eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Sözgelisi, gazetecilerin kimi zaman haber toplama kaynakları, yöntemleri, kimi zaman "haberi yaratma"ları, kimi zaman da

□ Yard.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü

¹ Bunun açık örneğini ülkemizde son dönem yaşanan bir olayla gösterebiliriz. Bilindiği gibi, Korkmaz Yiğit medya dünyasına girerek, televizyon ve gazeteler satın aldı. Korkmaz Yiğit'e, "bu sektöre neden girdiniz?" diye sorulduğunda, onun yanıtı şu olmuştu: "Ekonomik olarak büyüdüğünüz zaman size sağdan soldan satışmalar olur, üstünüze gelirler, sizinle uğraşırlar, ancak elinizde medya gücü var ise, bu, onlar açısından caydırıcı olur." Bu yanıt, pek çok medya patronunun dile getiremeyeceği bir gerçekliği yansıtmaları açısından ilginçtir.

insan olduklarını unutmaları pek çok soruna, ama özellikle kimi etik sorunlara yol açmaktadır.²

Kimi sorunlarsa liberal demokrasi denilen sistemden kaynaklanmaktadır. Yani, her şeyin meta haline getirildiği, haberin bile alınıp satılan bir *mal* olarak görüldüğü bir sistemden kaynaklanan kimi sorunlar vardır.

Medyada sıklıkla “tarafsızlık”, “nesnellik” ve “medyada etik” gibi sorunlar da tartışılmaktadır. Sözcüleri ülkemizde, kimi gazete ve televizyonlar kendi reklamlarında “objektif habercilik, ... veya objektif gazete”, “doğru, ilkeli, tarafsız habercilik, ... veya tarafsız TV.” gibi sloganlar kullanmaktadır.³

Bu konuşmada, medyanın kendi içinde tartıştığı bu tür sorunlar ele alınmayacaktır. Ancak, fazla ayrıntıya girmeden sadece tarafsızlıkla ilgili birkaç noktayı açık hale getirmek yararlı olabilir.

Bilindiği gibi, tarafsızlıktan söz edebilmenin asgari koşulu, görülen işin taraflarla ilgili olması ve birinin taraflar arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek durumda olabilmesidir. Başka deyişle, tarafsızlık (ya da tarafsızlık) aynı konuyla ilgisinde taraflar olmasını ve taraflar arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek birisinin olmasını şart koşar. Bu bakımdan tarafsızlık bir rol özelliğidir ve spor karşılaşmalarındaki bir hakemden, mahkemedeki bir yargıçtan beklenen de her şeyden önce tarafsızlıktır. Ama medyanın kullandığı sloganlara bakılırsa, en azından, “tarafsızlık” ve buna bağlı olarak “güvenirlilik” ya da “bağımsızlık” gibi sorunların var olduğu görülüyor. Oysa, medya kamuya hizmet ediyorsa, orada taraf söz konusu değildir.

Medyanın haber, eğitim, eğlence ve tanıtım gibi işler, işlevler gördüğü de düşünülürse, haber ve tanıtımın “tarafsız” ve “doğru yayın”la, eğitimin “doğru bilgi”yle ilgisi elbette kurulabilir. Ne var ki, “tarafsızlık” kurumun amacına göre iş yapmasına bağlıdır. Kurum amacına göre iş yapıyorsa, ister istemez zaten tarafsız olmaktadır.

² Genel olarak söylenen şudur: “Gazetecinin görevi, olayları kaydetmektir. O asla olayların seyrine müdahale etmemeli, olup bitenleri tarafsız bir gözle aktarmalıdır.” Ya da “Gazeteci, mesleğiyle bağdaşmayan işler üstlenemez; hem gazetecilik hem de milletvekilliği, politikacılık, istihbarat örgütleri üyeliği yapamaz” (Alpay 2000:1). Bu türden görüşler, gazetecilerin karşılaştığı tek tek durumlarda ne yapabileceği konusunda bir kural oluşturmaktan uzaktır. Sözcüleri, ‘insan yaşamı’ söz konusu olduğunda bu kural geçerli olabilir mi?

³ Kaya, Ferzande, “‘Medya Eleştirileri’nin Eleştirisi ya da ‘En Tarafsız Benim’ Yarışı”, www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv_2006

Medyadaki sorunlar yukarıda sözü edilenlerle sınırlı değil elbette. Başka ne tür sorunların olduğunu görebilmek için tek tek örnekler fazlaca bulunabilir. Zaten medya mensupları da medya hakkında en sert eleştirilerin kendileri tarafından yapıldığını sıklıkla dile getirirler. Bu yüzden, bu konuşmada, daha temel olarak görünen bir sorun, mevcut haliyle medyanın kendi varlığının bir sorun olduğu üzerinde durulacaktır.

Bu temel sorunu görebilmek için, öncelikle şu soruların yanıtı aranacaktır: Bir mesleğin, bu meslekte çalışanların oluşturduğu kurumun belli bir amacı var mı? Bir amaç varsa, bu amaca ulaşabilmenin koşulları ne(ler) olabilir? Aristoteles'in söylediği tarzda, "tıbbın amacı sağlık, gemiciliğin gemi, askerliğin utku, ekonominin zenginlik"⁴ olduğu göz önüne alındığında, medyanın da yapılanları kendisi için istediği, başka şeyleri de onun için istediği bir amacı var mı?⁵ Buradaki varsayımımız şudur: bir kurumun kurulmasının belli bir amacı vardır ve bu amaçla da belirli bir hakkı korur. Toplumda belirli bir amaçla kurulan bir kuruluşun nasıl işleyeceğine ilişkin devletçe düzenlemeler yapılarak bazı kurallar, ilkeler getirilir. O kurumun amacına göre hareket edip etmediği de yine devletçe denetlenir (ya da denetlenmesi beklenir).

Yukarıda dile getirdiğimiz varsayıma dayanarak, aynı soruyu medya için soralım: Bir kurum olarak medyanın amacı nedir?

Medya mensuplarının bu soruyu sorduklarını söylemek oldukça zordur. Ama kimi zaman bu sorunun yanıtı dolaylı olarak (yaşanan bir olay ya da sorundan dolayı) verilmektedir.

Medyanın amacının "doğruluk ya da gerçeklik" olduğu düşünülerek demokratik toplumlarda "kamunun bilme hakkı"nın yerine getirdiği öne sürülür. Bu hak "siyasal yapıların sürdürülmesi, korunması ve geliştirilmesi için temel koşul olarak algılanmaktadır." Medyanın asıl işlevinin de "toplum üzerinde etkili olan kişi, kurum ve kuruluşların denetlenmesi olduğu" düşünülür.⁶ Benzer yöndeki bir başka görüşe göre de, medya, "çoğulcu demokratik düzenin vazgeçilmez unsurlarından" biridir ve "temel işlevi 'toplumsal olaylara ayna tutmaktır.'" Medya toplum yaşamının "tüm yönlerini doğrudan etkileyen/belirleyen bir kurumdur." Bu yanılla, "devlet olmanın asli unsurları olan yasama, yürütme ve yargı organları kadar vazgeçilmez bir işlev görmektedir." Bu yüzden de medya, yerli ve yabancı literatürde kendini 'dördüncü kuvvet' olarak nitelendirmektedir.⁷

⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev.: Saffet Babür), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, 1094a10

⁵ a.g.e.1094a20

⁶ Çaplı, Bülent, *Medya ve Etik*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.23-24

Kendini dördüncü kuvvet olarak adlandıran medyanın, “kamu adına, yöneticileri denetleme, kamuoyunu olan bitene ilişkin bilgilendirme ve bunu yaparken de hesap sorulabilmesine katkıda bulunabilme gibi önemli bir işlevi” olduğu da sıklıkla dile getirilir.⁸ Bu işlev “kamu hizmeti” olarak adlandırılır.⁹ Burada varsayılan şey, devletin organları dışında, devletin asli organlarını denetleyen ve hesap sorabilen bir kurumun olması gerektiğidir ve medya da kendini böyle bir kurum olarak görmektedir.

Medya bir kurumsa, bu kuruma devletin asli organlarını denetleme yetkisini kim ya da kimler vermiştir? Medyanın kamusal anlamda sorumluluğu nereden kaynaklanmaktadır? “Kamuoyu”, “kamu hizmeti” ya da “kamu adına” çalışma gibi ifadeler kullanılırken, bu ifadelerde geçen “kamu”yla ne kastedilir? Devletin yasama, yürütme, yargı gibi organlarını, bu organlardaki kişilerin denetlenmesi, hatta hesap vermelerini sağlaması gibi bir yetkisi olduğu düşünülen medya, bu durumda dördüncü kuvvet değil de birinci kuvvet mi oluyor?

Denetleme yetkisi söz konusu edildiğinde, başvuru kavram genellikle “sözleşme” kavramıdır. Yani burada varsayılan, temelde, medya ile yurttaş arasında bir “sözleşme” olduğudur.¹⁰ Bu sözleşmede, sanki, yurttaşlar, kendi yöneticilerini denetleme hakkını bir kuruma (medyaya) gönüllü olarak devretmiştir. Acaba gerçekten böyle midir? Bu soruya yeniden döneceğiz.

Medyanın kamusal anlamda sorumluluğunun temeli ise, onun, topluma karşı sorumlu olan kişi, grup ya da kurumların, yetkilerini kötüye kullanarak, yasal olmayan bir biçimde çıkar ve güç elde etmelerini engellemek amacıyla kurulduğu genel kabul görmektedir. Her şeyden önemlisi, medyanın demokrasiye katkısı vardır ve ‘demokrasi’nin yaşaması için de bilgiye gereksinim vardır. Bu bilgiyi de medya sağlamaktadır. İşte bu varsayım, “Batı gazeteciliğinin de temel öğretisi olarak kabul edilmiştir.”¹¹ Kamusal bir görev yapması, medyanın meşruluğunun da zeminini oluşturmaktadır. Kendini bu bakımdan meşru gören medya, bu meşruluğuna dayanarak devletin yasama, yürütme ve yargı gibi organlarını denetliyor ya da bunları denetleme hakkını kendinde görüyor. Bunu yaparken de devletin karışmaması gerektiğini

⁷ Özdemir, Cengiz, “Medya Etiği ve Demokrasi”, www.radikal.com.tr, 2006, s.1-2).

⁸ a.g.e. s.2

⁹ Karaca, Fatih, “Medya ve Etik”, *Erdem* (Etik Özel Sayısı), Cilt:15, Sayı:44, Ankara, 2005s.220

¹⁰ Çaplı, Bülent, *Medya ve Etik*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.77

¹¹ a.g.e. s.23

öne sürüyor. Bu halde, medya kendini dördüncü kuvvet değil de, birinci kuvvetmiş gibi görüyor, denilebilir.

* * *

Sorunu yeniden ortaya koyalım: Medyanın varlık nedeni devletin yasama, yürütme, yargı gibi organlarını denetlemek midir? Kamuyu bilgilendirmek demek, denetlemek anlamına mı gelmektedir?

Medyanın varlık nedeni kamuyu, yurttaşları bilgilendirmekse, demokrasinin gelişmesine katkı sağlamaksa, bu amacı gerçekleştirebilmenin koşullarını sağlaması beklenir. Bu bakımdan, yurttaşların demokratik sürece katılmaları ve yurttaşlık görevlerini yerine getirmeleri için belirli konularda malzeme elde etmesi gerekir. Başka deyişle, kişilerin, kendi gözüyle görmediği, doğrudan doğruya ulaşamadığı konular hakkında ilk elden oluşturacağı malzemeye gereksinimi vardır. Dolayısıyla, dünyada olup bitenler konusunda malzeme olmalı ki, kişiler herhangi bir konuda kendi kanaatini oluşturabilsinler. Kişilerin herhangi bir konuda kendi kanaatini oluşturmaları bir haktır. Malzemenin medya tarafından sağlanması, medyanın bu hakkı koruması, yani kişilerin belli konular hakkında kendi kanaatini oluşturması için malzeme sağlaması amacının gerçekleşmesi anlamına gelir. Medyanın asıl meşruluğu da bu olsa gerek.

Acaba medya, kişilere, yurttaşlara bu malzemeyi sağlamakta mıdır? Medya, kendini meşru göstermek için kamu adına iş yaptığını söylerken, bunu ne ölçüde gerçekleştirebilmektedir?

Bu noktada, birkaç konuya açıklık getirmemiz amacımız bakımından yararlı olabilir. Bu konulardan ilki, medyaya devletin karışmaması gerektiği talebidir. Bu talep her şeyden önce yersiz görünüyor. Çünkü, medya kamu adına toplumda belli bir işlev görüyorsa, toplumdaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini de devlet düzenliyorsa, o zaman kamu kavramı toplum ve devlet kavramlarıyla ilgilidir ve bunlar birbirini gerekli kılmaktadırlar. Bu bakımdan, medyaya devletin karışmaması gibi bir talebin anlaşılması güçleşmektedir. Dolayısıyla, kamu kavramı ancak toplum ve devlet kavramlarıyla birlikte ele alındığında anlamlı olabilecektir.

Bunlardan ne anladığımızı kısaca söylersek, *kamu* ya da *kamusal* olan, bir toplulukta (yurttaşlar topluluğunda) herkesin ve her bir kişinin olan ya da olduğu varsayılan şeydir. Bu toplulukta, ilkelere ve kurallara göre bilinçli (ya da bilinçsiz) olarak düzenlenen ilişkiler bütünü söz konusudur. Bu ilişkiler bütününe *toplum* diyoruz. Dolayısıyla toplum, hukukun getirdiği ilkelere, kurullarla düzenlenmektedir. Bu ilişkilerin düzenlenmesi için devlete ihtiyaç vardır ve devlet aracılığıyla da hukuka. Toplumun işleme için kamuyu ilgilendiren belirli işleri gerçekleştirmek

için oluşturulan organlar bütününe *devlet* diyoruz. Bu durumda, devletin medyaya karışmaması anlamsız görünmektedir.

* * *

Medyanın meşruluk zeminini aklımızda tutarak, mevcut duruma baktığımızda neler görebiliyoruz? Yaşadığımız çağda, özellikle gazete, televizyon gibi kurumların büyük holdinglere dönüştüğü ve en başta reklâm gelirleriyle ayakta kalabildikleri herkesçe biliniyor. Reklâm almayan bir televizyonun, gazetenin yaşama şansı yok denecek kadar azdır. Bu durum, medyanın ticarileştiğinin en açık göstergelerinden biridir. Bu ticarileşmenin sonucunda, bir yandan kamu hizmeti veren ya da vermeye çalışan, öte yandan kar etmek zorunda olan bir kurum ortaya çıkıyor. Buradaki en önemli sorun, böyle bir kurumun bağımsızlığından, güvenilirliğinden ne derece söz edilebileceğidir.

Medyanın ticarileşmesi, amacın araca dönüşmesi sonucunu doğuruyor. Medya, meşruluk zemini olarak gösterdiği ‘kamu hizmeti’ni, kâr amacının ya da toplumdaki egemenliğinin aracı durumuna getirmiş görünüyor. Başka deyişle, amacı aynı zamanda bir hakkı da korumak olan (kişilerin herhangi bir konuda kendi kanaatlerini oluşturma hakkı) medya, “izlenme oranı”nı ve “kişileri etkileme gücü”nü amaca dönüştürmüş görünüyor. Ticarileşen medya, sunduğu ürünlerle, en başta reklâmlarla, izleyicisini, dinleyicisini bir birey ya da yurttaş değil, “tüketici” olarak algılamaya başlıyor. Sunulan ürün, yurttaşların herhangi bir konuda bilgilenmesini, kanaat oluşturmalarını değil, tüketmesini öğretilmektedir.

Mevcut durumda medya ile yurttaş arasında varsayılan sözleşme, meşruluğunu yitirmiş görünüyor. Medya ile yurttaş arasında varsayılan sözleşme gönüllülüğü değil, olsa olsa tek yanlı bir dayatmayı ifade edebilir. Bu fiili durum, medyanın, Voltaire’in dile getirdiği anlamda, “iktidar”ıdır. Yani “başkalarını benim tercih ettiğim biçimde eylemeye mecbur etme” iktidarı.¹²

Medya, özellikle gazete ve televizyon aracılığıyla, insanlar (ve bu arada kurumlar) üzerinde egemenliğini sürdürüyor. Amacını araca dönüştüren medya, aynı zamanda *kamu yararını kamu merakına* da dönüştürüyor. Bu da, kamuya (yurttaş) belli konularda malzeme sağlamak değil, Chomsky’nin ifadesiyle “kamu zihnini kontrol etme”ye çalışmak demektir.¹³ Yani medya ‘benim gibi düşün!’ demektir. Bu tutum, elbette bize malzeme sağlamıyor, sadece medyanın kendi fikirlerini topluma, insanlara yaymasına yarıyor. “Yaymak” fikri ise,

¹² Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine* (Çev. Bülent Peker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.42 (aktaran).

¹³ Chomsky, Noam, “Media Control”, www.chomsky.info/, 2006a, s.2

bilindiği gibi, propagandadır ve propaganda herhangi bir konuda kendi kanaatimizi oluşturmamıza malzeme sağlamaz, sadece kanaatimizi belirler.

Kant'ın *Aydınlanma Nedir?* adlı yazısında “*Düşünmeyin! Aklınızı kullanmayın!*” diye bağırانlar farklı kişilerdi, şimdi medya sanki aynı biçimde bağırıyor gibidir. Çünkü düşünmek, akli kullanmak egemenlik biçimlerinin de, iktidarın da (medyanın egemenlik biçiminin ve iktidarının da) sorgulanması demektir. Varolan egemenliği sürdürmenin bir yolu da (Nietzsche'nin dile getirdiği anlamda) insanları sadece sürü değil, “şaşkın sürü”¹⁴ haline getirmektir. Biliyoruz ki “nerede bir sürü varsa, orada, mecburen, görevleri o sürüyü kırmak ve boğazlamak olan çobanlar da olacaktır.”¹⁵ Öyle görünüyor ki, günümüzün çobanı medya olmuştur.

Bütün bu söylenenler fiili bir durumu dile getirmek içindir. Yoksa, kamusal bir görev yapan, yapacak olan bir medyanın olması gerektiği açıktır. Bu fiili durumun ortadan kalkması için; ilkin, medyanın devletçe denetlenmesi zorunludur. Çünkü denetim bir ülkede kamu ile ilgili ne varsa hepsinde söz konusudur. Medya demokratik bir yolla denetlenirse, ancak o zaman *kamu yararı* sağlanabilir. Devletin denetlememesi, başka belirleyicilere yol açmakta ve günümüzde olduğu gibi iş denetimsizliğe gitmektedir. İkinci olarak, medyanın üstlendiği kamusal görev asla tek başına medyaya terk edilemeyecek kadar önemlidir. Bu görevi aynı zamanda sivil toplum kuruluşları üstlenmelidir.

Sonuç olarak, medya amacını unuttuğunda, yani niçin varolduğunu unuttuğunda, kendi varlık nedenini kendisi ortadan kaldırmaktadır. Varlık nedeni ortadan kalkan bir kurumun, amacı araca dönüştüren bir kurumun meşruluk zemini de ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, medyanın toplumda belirli bir amacı olan ve o amacı gerçekleştirmek adına belli araçları kullanan, doğru araçları kullandığı ölçüde belirli işlevleri yerine getiren ve bu yolla meşruluk kazanan bir kurum olduğunun unutulmaması gerekir.

* * *

(The Transformation of Aim to Means in Media)

¹⁴ Chomsky, Noam, “Media Control”, www.chomsky.info/, 2006a, s.2 (Lippman'dan aktaran)

¹⁵ Bakunin, Mihail, *Tanrı ve Devlet*, (Çev. Sinan Ergün), Öteki Yayınevi, Ankara, 2004, s.45

ABSTRACT

In our time, the more power and effect of media got increased, the more problems in it got increased. The main reason of these problems comes out of the fact that the media has forgotten its aim which is supposed to be questioned also by itself. In this paper, in order to see the reason mentioned above, it will be tried to find an answer to the question, namely, 'What is the aim of the media as an organization?' The answer will show us if the media has any true justification.

Keywords: media, aim, impartiality/partiality, public

Kaynakça

- ALPAY, Şahin, "Medyada Kalite", Milliyet, 31.10.2000
- ARENDR, Hannah, *Şiddet Üzerine* (Çev. Bülent Peker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997
- ARİSTOTELES, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev.: Saffet Babür), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997
- BAKUNİN, Mihail, *Tanrı ve Devlet*, (Çev. Sinan Ergün), Öteki Yayınevi, Ankara, 2004
- CHOMSKY, Noam, "Media Control", www.chomsky.info/, 2006a
- CHOMSKY, Noam, "Media Criticism", www.chomsky.info/, 2006b
- ÇAPLI, Bülent, *Medya ve Etik*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002
- KARACA, Fatih, "Medya ve Etik", Erdem (Etik Özel Sayısı), Cilt:15, Sayı:44, Ankara, 2005
- KAYA, Ferzande, "'Medya Eleştirileri'nin Eleştirisi ya da 'En Tarafsız Benim' Yarışı'", www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv_2006
- KLAİDMAN, Stephen-Beauchamp, Tom L., "The Virtuous Journalist: Morality in Journalism", *Philosophical Issues in Journalism* (Ed. Elliot D.Cohen), Oxford University Press, Oxford, 1992
- KUÇURADİ, İoanna, *Çağın Olayları Arasında*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997
- ÖZDEMİR, Cengiz, "Medya Etiği ve Demokrasi", www.radikal.com.tr, 2006
- TAYMAN, M.Enis, "Meslek Etiği ve Görev Tartışması", Yeni Binyıl gazetesi, 21.12.2000
- THİROUX, Jacques P. "Business and Media Ethics", *Ethics: Theory and Practice*, Prentice-Hall, New Jersey, 2001
- TUNÇ, Aslı, "Ölüme Vizörden Bakmak", www.gazetem.net, 2006.